

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שם המאמר אל-נא ירתיע את המורה. כוונת הדברים שיבואו להלן — לחפש דרכינו ולחקור, מדוע נכשלו כל שיטותינו בהוראת הכתיב והניקוד זה כשני דורות. בלי משים נשתגרה בנו מחשבה, שמותר לכרות תהום בין הלימוד שבבית הספר ובין צורכי החיים: למן כיתה א' ועד לבחינת הבגרות תלמיד עברי מתחנך בכתיב חסר, וכשהוא יוצא לחיי יום-יום, והמציאות מחייבת אותו לכתוב כתיב מלא, הריהו משליך אחרי גוו כל מה שלימדוהו בבית ספרו, ומכל פיגום התורות שהרכיבו לו שם אין נשארת אלא מפולת. אלפי כתבניות שגמרו בית ספר עברי יסודי — כשהן נכנסות לפקידות, אין בידן שום הכשרה כיצד לכתוב עמוד עברי אחד בכתיב המלא הנהוג בעיתונים, וכדי להשתכר את לחמן חובה עליהן לשכוח מה שלמדו בכיתותיהן. ולזה ייקרא מצב כתיקנו? וכי מה תכליתו של בית ספר אם לא להכשיר אדם לקראת החיים? על כורחך אתה אומר, שיש כאן נגע עמוק בעצם יסודי השיטה, וכל הבעיה צריכה בדיקה מחודשת ובלתי משוחדת. ולכשנתבונן בהנחות ה"מקודשות" בענייני כתיב וניקוד, יתברר לנו מיד, שכל שיטת הוראתנו בתחום זה בנויה על כרעי תרנגולת, מבחינה מתודית ומדעית כאחת.

ה ע ק ר ו נ ו ת ש ב ש י ט ת נ ו

מקודש הוא בעינינו, שבית הספר חייב לבסס את לימוד

הלשון בכתיב חסר. השקפה זו כבר באה לידי מיטב הניסוח לפני 24 שנים בספרם הממצה של אליעזר ריגר ומנחם ארנון: „הוראת הכתיב, מה להורות וכיצד“, עמוד 53, ואלה דבריהם: „מוטב לנהג בכתיב חסר, וזאת מתוך נמוקים אלה:

(1) כתיב מלא מפריע בלמוד הדקדוק ומבנה הלשון העברית; (2) אין שיטה אחת של כתיב מלא, אלא קימות שיטות למכביר, והעובדה, כי ספרים שונים נזקקים לכתיב שונה, מגדילה עוד את „מבוכת-הכתיב“ אצל הקורא הצעיר; (3) למוד של כתיב מלא מפריע בלמוד קריאה מנוקדת; (4) מעבר מכתב חסר לכתיב מלא — קל, מה שאין כן להפך; (5) ללמוד כתיב חסר יש גם ערך פדגוגי-דיסקיפלינרי, באשר הוא מקנה משטר והקפדה בשמוש הלשון שבכתב. כללו של דבר: עד הכתה ו' ועד בכלל מוטב לנהג בכתיב חסר; בכתות ז'—ח' יש להקנות לתלמידים מושג על כתיב מלא ולהתיר את הרצועה רק במדה, הינו — לא לעבר לכתיב מלא קיצוני, אלא להשתמש באמות הקריאה במקרים הנחוצים ביותר.“

ולפי הנימוקים האלה הדבר נוהג עד היום הזה. ולכאורה, אם יש בהם אמת, הרי שיטתנו בבתי הספר מוצדקת, ואין לזוז ממנה.

אבל לאמתו של דבר ניתן להפריך את כל הנימוקים האלה מיסודם. וכדי לעשות זאת צריך לברר תחילה את „יסודם“ מהו. יסודם באמונות, שקנו להן שביתה בתורת הדקדוק העברי, שאינן אלא אמונות-שווא, והן שהולידו את המתודיקה המקובלת, כפי שנוסחה כאן ושכישלונה הוכח לעין כול. הבה נפרטן אחת אחת.

"הניגוד" שבין כתיב מלא לניקוד

הנחה ראשונה — והיא יסוד כל היסודות בהשקפה הזאת — שיש כמין ניקוד וסתירה בין כתיב מלא ובין ניקוד (הנימוק השלישי שבציטט הנ"ל). הנחה זו אין לה על מה שתסמוך. מאות בשנים היה נהוג בקהילות ישראל לכתוב כתיב מלא שבמלא ולהוסיף עליו ניקוד שלם — ובלי כל סתירה ביניהם. מי שיש לו בביתו "פיוטי יניי" שפרסם זולאי (תרצ"ו) יציץ בהם ויראה, כיצד היו כותבים פיוטים לפני למעלה מאלף שנים בסביבת ארץ-ישראל: "ויום ויו"דים בשפעי שפעים ועמהן ניקוד שלם. וכך היו נוהגים דורות על דורות גם באירופה, כפי שאפשר לראות בפיוטים שבמחזורים ושבהגדות המוצגים לראווה בירושלים בבית הנכות "בצלאל" ובספריית שוקן.

והוא הדבר היה גם בספרי המשניות: כתיב מלא עם ניקוד מלא. מהדורת המשניות שהוציא מוסד ביאליק אמנם נדפסה בכתיב חסר מפני הניקוד, אבל אין היא צריכה להטעות אותנו, כאילו כך הוא בכתיב היד. מפעל גדול פעל חנוך ילון במהדורה המעולה הזאת, שהחיה לפנינו מסורות נשכחות של ניקוד ובזה הוא מחנך את הקהל לדעת, שהדקדוק הטברני הנוהג במקרא אינו דקדוק יחידי בעברית. אבל האמת לאמתה מרחיקה לכת יותר מזה: לא רק הדקדוק המקראי, גם הכתיב המקראי לא היה מקודש מעולם, ומחוץ לכתיב הקודש לא היה לו שלטון יחידי. כתיב היד של ספרי המשניות אינם מחסרים ו"וים ויו"דים דרך שיטה כמהדורתו של ילון, אדרבה, יש בהם ניקוד שלם "למרות" הכתיב שבהם, שהיה

לעתים מלא — ולא הייתה כל סתירה בצירוף הזה. יעיינ נא הקורא במשניות עתיקות, כגון מסכת אהילות במהדורתו המדעית של אברהם גולדברג (הוצאת האוניברסיטה העברית 1955) על פי כתב היד המהודר של קויפמן עם שינויי נוסחאות משאר כתבי יד קדומים — ויראה, כיצד כתיב מלא מצטרף עם ניקוד מלא ואין פרץ ואין צוחה (ר' גם בלקט הדוגמות כאן בסוף החוברת). אילו צעדנו גם את הצעד הזה ומחדשים את המנהג הקדמון ומדפיסים משניות כך — כתיב מלא עם ניקוד גם יחד — היה הדבר פוקח עיני רבים גם בענייני כתיב. קשה להבין, מפני מה ספרי הדקדוק מעלימים מן הלומד ומן המשכיל את העובדה הזאת בתולדות הלשון: בזאת אין הם אלא מנציחים ניגוד מלאכותי בין כתיב מלא לניקוד, ניגוד שאין לו שחר.

ה"קשר" שבין תורת התנועות לתורת הכתיב

נגד העובדות האלה ודאי יקפוץ מורה-מדקדק ויטען: מה איכפת לנו בכתבי היד שבמוזיאונים? אנו, המורים, דקדוק אנו מלמדים, ואיך נוכל למסור לתלמידינו את חוקי הלשון? הלא ידוע הדבר, ש"כתיב מלא מפריע בלימוד הדקדוק ומבנה הלשון העברית" (הנימוק הראשון בציטט הנ"ל של ריגר). אדרבה, סח לי מורה אחד, נסה אתה ללמד דקדוק בכיתה על יסוד של כתיב מלא.

טענה זו — שהיא טענת כל מורה — מתכוונת כמובן לתורת התנועות הגדולות והקטנות. לפי ההשקפה הרווחת,

סתם־תנועה גדולה מחייבת כתיב מלא. סתם תנועה קטנה — כתיב חסר. ואם חס ושלום נכתוב הכול מלא, נמצאנו עושים את כל התנועות כולן גדולות — וייהרס כל "מבנה הלשון". והנה גם זו טענת שווא. מעולם לא קבע מדקדק עברי, שתנועה גדולה או קטנה מחייבת כתיב מסוים. כל האגדה הזאת לא נולדה אלא מתוך אי־הבנה בדבריהם של ראשוני המדקדקים בימי הביניים. בשעה שהרד"ק (או אביו ר' יוסף קמחי) אומר "חירק ביוד" (תנועה גדולה), "חירק בלא יוד" (תנועה קטנה) — אין כוונתו לכתוב אלא למבטא. מעולם לא עסקו המדקדקים העברים בכתיב, שכן יודעים היו היטב, שיש כל מיני כתיב במורשתנו, ואין קבע לא במקרא ולא בתלמוד ולא בפיוטים.

בדבר הזה שונה הוא הכתיב העברי מן הערבי תכלית שינוי. הכתיב הערבי, כידוע, מבוסס כולו על אורך התנועות: תנועות קטנות — כתיבן חסר; וגדולות — כתיבן מלא, לעולם הן מסומנות באימות הקריאה א, ו, י, כמעט חוק ולא יעבור. הכתיב העברי, כידוע, אינו כן, אין מוסיפים אימות הקריאה באמצע התיבה לא אחר הקמץ הגדול, וגם לא אחר הצירי (חוק מבכמה מקרים). בערבית מעתיקים: אסראאיל, יעקוב — מלא, בעברית: ישראל, יעקב — חסר. מדקדקי ספרד וצפון אפריקה, שהייתה לשון דיבורם והשכלתם החילונית ערבית, ידעו זאת היטב, והם מבליטים את השוני שבין שתי הלשונות השכם והערב: "אחר קמץ היה ראוי שיהיה אלף" (כלומר, כבערבית) — אלא שאין הכתיב העברי נוהג כן. דברי "הצטדקות" כאלה נאמרים ונשנים בדברי כולם. ובכן ברור

היה להם בתכלית הבירור, שבעברית (שלא כבערבית) אין זיקת הכרח בין תורת התנועות לבין חוקי הכתיב. גם המונח "חירק ביוד" / "חירק בלא יוד" שנזכר בדבריהם — אינו אלא מונח ערבי. כשמדקדק ערבי רוצה לבאר כיצד להאריך בתנועה, הוא אומר שצריך "לבטא ביוד", "לבטא בוו", "לבטא באלף", והכוונה כמובן להגיית אורך התנועה בפה (והכתיב מסייע להם בדבר הזה). מדקדקינו מאותה תקופה הולכים בעקבות הדקדוק הערבי ונוקטים אותם דרכי ההגדרה הפונטית, אף על פי שאצלנו אין הכתיב לפי אותה תיאוריה, כאמור. וכן בזמן שמדקדק עברי אומר "שורק בוו" / "שורק בלא וו" (כגון ר' יוסף קמחי, ספר זכרון ע' 17) — אין כוונתו אלא להאריך בפה או לקצר בפה, אבל לא לכתיב. מדקדקי ספרד לא טיפלו בתורת הכתיב כל עיקר.

הבדלי שורק וקיבוץ — אינם אלא בדות אף על פי כן נסתבכה בדורותינו תורת התנועות (שבפה) בתורת הכתיב (שעל גבי הנייר), כאילו הן דבר אחד. כיום הנה קשה להתיר את הפקעת שביניהן בלי הסבר מפורט. אבל נסתפק כאן בדוגמה אחת, והיא בעניין השורק-קיבוץ. בתנועה זו יותר מכלל התנועות האחרות הגיעו הדברים לידי בלבול גמור. מאז דברי הרד"ק ב"מכלול" נשתרשה אמונת שווא בכל ספרי הלימוד, ששורק לתנועה גדולה וקיבוץ לתנועה קטנה, וקשה לגלות, מי הוא זה שהמציא את הבדות הזאת לפני הרד"ק. לאמתו של דבר אין בין השניים ולא כלום, הוא "קיבוץ" והוא "שורק", שני שמות הם לדבר אחד: "קיבוץ" הוא מושג פונטי

בין-לאומי (שמותיו מקבילים בארמית ובערבית ובעברית).
 ואילו "שורק" — שם בדקדוק העברי בלבד — זה הכול.
 מעולם לא היה שום הפרש של הגה ביניהם. שניהם לתנועה
 גדולה, או שניהם לתנועה קטנה, הכול לפי מצב האותיות.
 והכתיב בתנ"ך מהו אומר? ההסתמכות על הכתיב
 המקראי בדבר הזה כבר הביאה בלבול מוחות לאין שיעור,
 מפני שחסידי הכתיב החסר רואים במקרא מהרהורי לבם ולא
 מה שיש בו לעין כול. למשל בבראשית לו 7 / יחזקאל טו 55
 אתה מוצא: תִּסְפִּינָה / תִּשְׁבִּינָה, כאן תנועה קטנה (ובי"ת
 דגושה) וכאן תנועה גדולה (ובי"ת רפה), אבל הכתיב חסר
 בשניהם. מה עשו הנקדנים? סימנו את שתיהן בשווה, שלוש
 נקודות מחמת חוסר הו"ו. ובכן "קיבוץ" לתנועה קטנה
 ו"קיבוץ" לתנועה גדולה בלי הבדל. כיוצא בזה בדברי הימים
 א יז 19: תיבת "גדולה" מצויה שתי פעמים בפסוק אחד, פעם
 אחת בלי ו"ו — ואז ניקודה בשלוש נקודות, ופעם אחת בו"ו
 — ואז ניקודה בנקודה אחת בתוך הו"ו. וכמוכן, שבין במלא
 ובין בחסר התנועה קטנה והלמ"ד בדגש (גדולה, גדלה). ובכן
 "שורק" ו"קיבוץ" שניהם גם לתנועה קטנה — שוב בלי כל
 הבדל. הוזה אומר, אין שום זיקה בין הכתיב ובין אורך התנועה.
 כתיב מלא ("שורק") יכול לשמש גם לתנועה קטנה, וכתיב
 חסר ("קיבוץ") — גם לתנועה גדולה. ההבדל שהומצא בין
 "שורק" ל"קיבוץ" לא היה ולא נברא.

הנה התיבות "שר(ר)פים" - נב(ב)כים" - עז(ז)בות" - ע(צ)גות
 — אין להן ו"וים בכתיב המקראי (כך!) שוב, מה עשו הנקדנים?
 ניקדו בשלוש נקודות ("קיבוץ"), אף שהתנועה גדולה; ורק

בתיבות שנזדמנו להם וי"ם — הסתפקו בנקודה אחת בתוך הו"ו. ומוכן מאליו שבשני המקרים הכוונה אחת. ולהפך מזה, נמצא ונמצא בספרים כתיב מלא ואחריו דגש למעלה מ-35 פעמים, כגון: הִפְּחָה (תה' קב' 55) סוּפוּ (עו' 31) מְשׁוּפְתוּ (יש' 5ה) יוֹלֵד (שופ' יג' 8 יח' 29 איוב ה' דה"א כ" 8) כוֹלֵם (ירמ' לא' 34) הוֹלְלוּ (תה' עח' 63) יִסּוּבְנִי (מט' 6) עֲזָנוּ, עֲזָה (פא' 2 סח' 29) מִעֲזָי מִעֲזוּ מִעֲזָם (נב' 9 לז' 39, ש"ב ככ" 33, דנ' יא' 19) בְּחֻקֵי (יחז' 18) גְּדוּלָה (ש"ב ז' 21 ו' 23 אסתר ו' דה"א יז' 19) הַמּוֹלָה (ירמ' יא' 16) כְּבוֹדָה (שופ' יח' 21, יחז' כג' 41 תה' מה' 14) לְאוּמֵי (יש' נא' 4) עֲרוּמִים (בר' 25 איוב כ" 6) תְּלוּצָת (שמות טז' 12) בְּמ' יז' 25) גּוֹמֵץ (קהלת י' 8) בּוֹצֵי (נחמ' יא' 15) — בכל אלה מה עשו הנקדנים? הניחו את הו"ו כמות שהיא, שמו נקודה בתוכה — ואחריה דגש. ולא היה שום חטא בכך לסמן תנועה קטנה בשורק-ו"ו ולסגור את ההברה בדגש.

קשה להבין, מדוע לא יוכל גם עיתון מנוקד או ספר מנוקד לנהוג כך בזמננו כמו הטברנים בשעתם, ולכתוב „הִפְּחָה, כוֹלֵם” — כתיב מלא וניקוד מלא כאחד. אילו חשבו הטברנים „קיבוץ” לתנועה קטנה דווקא, היו מסמנים את כל אלה בשלוש נקודות באלכסון למרות הו"וים. אלא שהדבר פשוט: קיבוץ ושורק דבר אחד היה בעיניהם, ואין כל טעם שנמציא כיום הבדלים מלאכותיים שלא עלו על לבם.

ולא זו בלבד, היו כתבי יד שנהגו לסמן בהם לא רק את התנועות הקטנות, אלא אף את התנועות הגדולות בשלוש

נקודות ("קיבוץ"). ולמרות ה"ו": או למטה ממנה * או למעלה ממנה ** — ובכן ו"ו עם "קיבוץ" דווקא, ולא ו". הנקודה האחת בתוך ה"ו, שאנו מוצאים כיום בספרינו ומשמשת גם דגש וגם שורק — הומצאה לכמה שימושי הבחנה כאחד, ולא דווקא בשביל לסמן ו ארוכה בלבד: ו של וכן, ומה, ופי, ודבש, וזמן, וצבי וכד' הלא נחשב קצר.

בדיבור אחד: לא היה שום הפרש בין שתי דרכי הסימון — ו"ו מנוקדת באמצעה או שלוש נקודות מלוכסנות מלמטה. והלא כך ממש היה גם בחולם: אם מצאו הנקדנים ו"ו — סימנו נקודה מעליה, לא מצאו — סימנו חולם בלי ו"ו, ואין בין השניים ולא כלום. וכך בדיוק בספרי התנ"ך שבידנו לעניין קיבוץ-שורק, הכול תלוי בכתיב: אם נודמנה ו"ו — נעשה ה"קיבוץ" מיותר לחלוטין, גם לתנועה גדולה וגם לקטנה, ומובן מאליו שגם הטברנים הסתלקו ממנו. ולא רק לפני דגש, כפי שראינו, אלא בכל תנועה קטנה: סומפניא (דנ' ג 5 15) — הכתיב מלא, בשורק והתנועה סגורה בשווא נח. ובכן, אם יש ו"ו, אין צורך ב"קיבוץ", וזה הכלל תמיד: כשהכתיב מלא, הסימן מיותר לחלוטין.

ובאמת יפה עשו נקדני המקרא והמשנה, ולא היה שום היגיון ותועלת להחזיק ב"קיבוץ" במקומות שמצאו ו"ו. עלינו ללכת בעקבותיהם ולא לטברן יותר מן הטברנים. וכי למה צריך שני סימנים לדבר אחד, גם שורק וגם קיבוץ? וכי

* ר' למשל ילון, תורת הניקוד לבתי הספר, עמוד ה בהערה.

** למשל בכתב היד "עדת דבורים" ליוסף הקסטנדיני, העתק

יש שני סימני חירק, אחד למלא ואחד לחסר? הנה השמות ש(י)לוח, ש(י)לה, ג(י)זה, ת(י)מורות, ת(י)מורים וכד' — הכתיב חסר ואין דגש, כי החירק גדול; כלום הומצא סימן מיוחד לחירק כזה? וכן להפך, אם יש יו"ד לפני דגש כגון והמיתיו (ש"א יז 35) — כלום הומצא סימן מיוחד לחירק קטן? ברור שאין הכתיב משנה בניקוד ולא כלום. אף כך בשורק, אם נכתבת ו"ו — אין צורך ב"קִיבוץ" כל עיקר.

את כל המנהג הזה של הנקדנים ידעו מדקדקי ספרד ידיעה ברורה, ולא עלה על דעתם להמציא הבחנות מלאכותיות בכתיב בין "שורק" ל"קִיבוץ". לא היו כמוהם בקיאים בכל פינות המקרא, ובידעם כל זאת אף לא היו מעיזים "לתקן" את דרכי הכתיב שבתנ"ך כדי לקיים חוק של כתיב מלא לתנועות גדולות וכתיב חסר לקטנות. וכבר נאמר, שאם אתה מוצא אצלם בתורת התנועות, שהם מבחינים בין "שורק בוו" (תנועה גדולה) כנגד "שורק בלא וו" (תנועה קטנה), וכן חירק ביוד/חירק בלא יוד — המדובר בו"וים וביו"דים שב"משמעת קול" ולא באותיות שלמראה עיניים. אין בזה שום כוונה לקבוע חוקי כתיב. כל הבודות הזאת בדבר הניגוד כביכול בין "שורק" ל"קִיבוץ" מצווה לעקרה מספרי הלימוד, כי אין היא אלא מרבה מבוכה.

גלגולי הכתיב העברי לתקופותיו
דרכי הכתיב העברי לא הוליכו לכיוון אחד קבוע בכל הדורות, כלומר מן החסר אל המלא, אלא משתנה היה במגמותיו, מתמלא ומתחסר חליפות. בסוף ימי בית ראשון היו

ממעטים מאוד באימות הקריאה ו' י', כמו שאנו רואים באיגרות לכיש, וגם אלה רק בסופי התיבות, מעט יותר מן הצידונים בלשונם. ואף שאנו מוצאים בספרי המקרא ו'וים ויו"דים קצת יותר, עדיין הרגל הקימוצים שולט בהם שלא להעמיס על תיבה אחת יותר מו"ו אחת או יו"ד אחת, ובל ישימ לב לעיקרון דקדוקי כל שהוא. משום כך הכתיב שבמקרא נראה בעינינו "חסר" אפילו בתנועות גדולות. על היעדר השיטה שבכתיב התנ"כי כבר העיר אבן עזרא כמה פעמים*.

אך בסוף ימי בית שני כבר אנו רואים שינוי ניכר. במגילות הגנוזות שנמצאו במדבר יהודה מרבים למלא ו'וים בשפע (בדומה לכתיב הארמי של הסורים הנוצרים אחרי כן), ואפילו מתיבת "כל" אין מחסרים ו'ו ("כול"!) וגם שאר אימות קריאה א'ה'י' לא מעט). מה סיבת השינוי הזה? יש מקום לכמה השערות וראש לכול — ריבוי הלשונות שבפי הכותבים והשפעת האחת על חברתה. למשל, הרבה מלים דומות היו, שהייתה כתיבתן שווה בארמית ובעברית, אבל הגייתן שונה, כגון בינוני פועל בארמית: כְּתַב, עָנָה, אָמַר — בקמץ, ובעברית בחולם: כתב, אמר, ענה — והיה צורך לציין את ההבחנה, על כן מילאו: כותב, אומר, עונה. מאותו טעם כתבו: תנוח על משכבך, עים הכשירים (נמצא על קברים מימי התנאים והאמוראים), בישבילי, ליסגולה, היתקין, שימעו (הרבה מאוד בפיוטי א"י קדומים) — ביו"דים, כדי להבדיל ממבטאם הארמי-סורסי, שהיה שגור בפיהם: מִשְׁכַּבְךָ, עִים, בִּי, לִי וכו'. מצד אחר

* ר' בציטטים מדבריו המובאים בדקדוקי של ילין ע' 45 הערה 3.

הייתה גם דוגמה חיה מלשונות יוון ורומי, ואין ספק שגם מהן יכלו ללמוד כיצד להרבות אותיות דרך חירות לצורכי אימות הקריאה. אף נמצאו שתי לשונות שמיות, שלא חששו כותביהן להרבות א'ה'ו'י'ע' לכל מיני תנועות, כמעט כידיש, הלוא הן פונית שבקצה מערב ומנדעית שבקצה מזרח. והשתלשלות כעין זו לא פסחה, כמובן, על עברית, ואתה מוצא בפיוטים העתיקים מארץ ישראל, כתיב גדוש ו'וים ויו"דים בשפע רב.

והנה בסוף האלף הקודם, משגברה השפעת הלשון הערבית, בא מפנה וחזרו אל הכתיב החסר. בערבית, כאמור, הכתיב מבחין הבחנה חמורה בין תנועות ארוכות (שכתיבן מלא, א'ו'י') לתנועות קצרות (שכתיבן חסר תמיד), והרגל זה הוא שנתן בלבם של ראשוני המדקדים היהודים לכפות את התיאוריה הזאת גם על העברית, כאילו גם בה היא נוהגת. לאמתו של דבר ידעו היטב, שאין המקרא נוהג בכתיב הערבי, ואין זו אלא תורת "כאילו", אף על פי כן לא יכלו למשוך את ידם מן התיאוריה, שהייתה יסוד מוסד בדקדוק הערבי: שאין אימות הקריאה א'ו'י' אלא להארכת התנועה.

מאז נפלגו הרגליהם של כותבי עברית לפי שני פלגיה החשובים של יהדות העת ההיא: מצד אחד רבים מחכמי ספרד מלומדי דקדוק, האמונים על הכתיב הערבי החסר — הללו חיסרו ו'וים ויו"דים, וכך מנהגם עד ימינו; ומצד אחר יהודי אשכנז, שלא ידעו ערבית כלל, האמונים על הכתיב המלא שבתלמוד — הללו לא נשתעבדו לאותה תיאוריה וכתבו מלא. רק בדורותינו האחרונים, החל מתקופת ההשכלה, מתוך נהייה אחר לשון המקרא ודקדוקה נשתעבדו גם משכילי יהדות

אשכנז לפולחן הכתיב החסר: קמה לתחייה אותה תיאוריית
"כאילו" של מדקדקי ספרד, וחזרו להגשימה בכתיבה למעשה —
ועד היום הזה אין היא מרפה מספרי הדקדוק ומבתי הספר. זה
אחד משירי אותו "דיבוק" ערביסטי, שהשתלט בתורת הלשון
העברית — ולא בענייני כתיב בלבד, אלא בכמה תחומים
אחרים בדקדוק — ועד היום הזה עדיין לא הצלחנו להיפטר
ממנו.

חיסור הכתיב במילונים

תהליך ערביסטי זה לשם "מדענות" יתירה אתה רואה
גם בגלגולי הכתיב של המילונים העבריים בדורות האחרונים.
בשנת 1876, כשפרסם יעקב לוי את אוצרו הגדול של לשון
התלמודים והמדרשים, עדיין לא בוש מלהדפיס בו את ערכיו
בכתיב מלא ומנוקד ניקוד שלם: חופה, סוכה, פיפור, ציפור,
שיפון וכד'. גם המילון, שהוציא יאסטרוב בשנת 1903, לא ראה
היתר לעצמו לעקור ו"וים ויו"דים המצויים בכל כתבי היד,
והרי הוא מביא את שתי דרכי הכתיבה זו בצד זו — מלא וגם
חסר — ובניקוד שלם תמיד; ולא עוד אלא שיטתו להביא את
התיבות הנ"ל בסדר האלפבית לפי כתיבן המלא דווקא ולא
לפי השורש. לוי ויאסטרוב יודעים היו פרק בדקדוק עברי לא
פחות ממורים רבים בדורנו, אבל ספרי המקורות לא זוו
מידיהם, ולא היו סבורים, שמותר להעלים מן הקורא כתיב
הנוהג בספרינו זה אלפים בשנים.

לא כן עשו המילונאים הבאים אחריהם, שעם תחיית
הדיבור העברי והשלטת הדקדוק המקראי בספרי הלימוד,

נתגברה בהם זיקה מיוחדת ללשון התנ"ך דווקא ולכתיבו החסר. הללו סברו, שצריך ל"תקן" את שיטתם של לוי ושל יאסטרוב. ומובהק מכולם הלוא הוא אליעזר בן־יהודה. מאחר שקיבל עליו לכנס במילונו הגדול את כל אוצרות הלשון — מן המקרא ומכל המקורות המאוחרים גם יחד —, והואיל ואין לכולם כתיב אחד, סבור היה, שעליו להכריע ביניהם והכריע לצד הכתיב החסר. וטעם מעשהו ברור: בן־יהודה לא ראה עצמו מוסמך, ובדין, למלא ו"וים ויו"דים בתוך תיבות מקראיות, ולמען שלמות השיטה קיפח את הו"וים ואת היו"דים גם מתיבות המובאות מן התלמוד ומן המדרשים ומימי הביניים. מעתה, אם נחפש בכל כרכי מילונו את המלים הנזכרות, כגון איכר, חופה, כיפור, סופה, ציבור, שיכון — לפי הכתיב הזה — לא נמצאן, כאילו אינן קיימות בלשון העברית! כך התחילה אותה חיבה לכתיב ה"כנעני" לטבוע את חותמה גם על העברית המאוחרת, ובדרך זו הלכו גם ביאליק ורבניצקי, שבהדפיסם את "ספר האגדה" בניקוד השמיטו את הו"וים והיו"דים מן המקורות וסברו, שמותר להגיש לקורא טקסט תלמודי בכתיב "מקראי".

מבן־יהודה ראו אחרים ועשו כמעשהו. מילונו הגדול של גור — בן דורו של בן־יהודה — עודנו מנסה לפשר בין שיטת המלא והמנוקד של לוי ויאסטרוב מכאן ובין החסר של בן־יהודה מכאן, וכך מנהגו: את הכתיב המלא גור מביא בלי ניקוד וממנו הוא מפנה את הקורא אל הכתיב החסר שהוא מנוקד. אבל מילוני זמננו הרחיקו לכת עוד וחזרו אל הכתיב הערביסטי כמעט חזרה גמורה. המחפש למשל בכרכי מילונו

החדש של אבן-שושן אותן תיבות כגון ערובה, אופף, ארובה, כיפור, ציבור, שיפון וכד' לפי כתיבן המסורתי — לא ימצאן, כאילו בלעתן האדמה. וכבר נתקדש המפנה ה"כנעני" הזה במילונים האחרונים, עד ששוב אין איש מעלה על דעתו כיום להדפיס מילון בכתיב מלא (כלוי ויאסטרוב בשעתם), כאילו יש בדבר משום "חילול הקודש", או משום "עם-הארצות". כתיב, שהיה נוהג אלפי שנים בישראל, טואטא מן המילונים כדבר שאינו "כחוק".

ואולם בתוצאת התהליך הזה נולד אבסורד, שאין כמוהו בשום אומה ולשון שבעולם: בכל עם בן תרבות ובעל מסורת בספרותו המילון הוא הפוסק האחרון בכתיבת כל תיבה ותיבה (אף יש מילונים מיוחדים לכתיב, המדריכים את הכותב גם כיצד לחלק תיבה להברותיה) — ואצל "עם-הספר" טרם נברא הדבר הזה. אצלנו, כשאדם מהסס בכתיב של תיבה ומחפש במילון, אינו מוצא בו עזרה ופתרון לספקותיו. הוא שנאמר למעלה, לא ספרי הדקדוק בלבד, אלא אף ממלכת המילונים הלכה שבי לפני אותה מדענות-כביכול, שהשתלטה בספרי הלשון להלכה וגם למעשה.

דעת אנשי המסורה

בסקירה חטופה ראינו, כיצד השתררה עלינו הלמדנות הבלשנית ומתקופה לתקופה היא חוזרת ומשליטה בנו את הרגלי הכתיב החסר. ואולם נשובה-נא אל ראשוני הנקדנים ואל אנשי מסורת המקרא ונבדוק, מה דעתם הם בכל העניין?

שלא כחכמי ספרד, בעלי המסורה בארץ־ישראל טרם שעבדו את מחשבתם להרגלי הדקדוק הערבי ולא סברו, שצריך לחסר ו"וים ויו"דים בתנועה קטנה. עצם החלוקה לתנועות גדולות וקטנות אמנם הייתה ידועה להם היטב במסורת המבטא משנים קדמוניות*, אבל לא היו סבורים כלל שדבר זה צריך לשנות בכת"ב. דעתם זו אנו רואים ברור מהגדרותיהם, איזה כתיב נחשב בעיניהם "חסר", איזה "מלא" ואיזה "יתיר".

"יוד יתירה" מהי? למשל, בתיבת קיתרוס (דנ' ג 15) נכתבה יו"ד באמצע, ובעיני הטברנים מיותרת הייתה. מי שכתב את היו"ד, ודאי נתכוון להגותה בחירק כדרך היוונים והסורים (קיתרא); אבל במסורת הטברנים לא נהגתה בחירק (קִי-), אלא בפתח (קִי-), ואם כן, נמצאת היו"ד משבשת את הקריאה והריהי נקראת "יתירה". כיוצא בה תיבת בטרום (רות ג 14) — נתגלגלה לתוכה ו"ו, כנראה מתוך מבטא אחר שאינו כמסורת הטברנית. מה עשו? ניקדו סגול והעירו בצד: "יתיר ו"ו", כלומר, נכתבה האות שלא כהלכה ורואים אותה כאילו אינה. לא כן הו"וים והיו"דים שבכל הדוגמות הרבות שהובאו למעלה (ע' 10), הללו לא נקראו במסורתם כתיב "יתיר", אלא כתיב "מלא". הרבה תיבות יש במקרא, שאין לכתוב שלהן קבע, וברובן העירו חכמי טבריא בשולי הגיליון, אף מנו את כולן במספר וציינו ליד כל אחת מהן, כמה פעמים נכתבה "חסרה" וכמה פעמים "מלאה". ודוק בלשונם: "מלאה" ולא "יתירה".

---

* להפירשי אורך התנועות בפי נקדני טבריא ר' מאמרי ב"לשונו".

אין האותיות הללו "יתירות" בעיניהם כל עיקר. נקדני טבריא לא נתחנכו בכתיב ערבי, אלא בארמי-סורי, ולא היו סבורים, שאסור לכתוב ו"וים ויו"דים לפני דגש ולפני שווא נח. סוף סוף אותם נקדני המקרא, או חבריהם בני אומנותם, גם פיוטים ומשניות היו מנקדים, ובספרים האלה היה הדבר רגיל ביותר לכתוב ו"וים ויו"דים גם לתנועות קטנות.

סיכום:

אין שום יסוד לאמונה, שיש סתירה כל שהיא בין ניקוד לכתיב מלא, לא למעשה ולא להלכה: לא למעשה — שכן כתבי יד של משניות, מדרשים ופיוטים היו נוהגים כתיב מלא עם ניקוד שלם; ולא להלכה — כי מעולם לא סברו נקדנים בישראל, שיש סתירה בין תורת התנועות לבין הכתיב המלא. הניקוד משלים את הכתיב, אבל בשום פנים אינו בא במקומו. אפשר לכתוב ו"וים ויו"דים ככל אוות נפשנו ואחריהם לנקד דגש או שווא נח, ואין כל סתירה בדבר.

2. "הקושי המתודי" שבכתיב מלא

כיצד נלמד את תורת הדגש כאן טענה ממין אחר עשויה להתעורר. כל הראיות שהובאו אינן עניין אלא להיסטוריה: כך וכך יש (או אין) בכתיב היד, כך וכך אמרו (או לא אמרו) ראשוני המדקדקים. אולם אנו המורים לא בהיסטוריה אנו עוסקים אלא בלימוד למעשה, במתודיקה של הקניית הלשון: איך נוכל לבאר לתלמיד את

חוקי הדגש אחר תנועה קטנה, אם אין שום סימן מיוחד לתנועה הקטנה? אם נהיה כותבים הכול מלא, לא יהיה שום הבדל בין "סיכה" (בשמן) ל"סיכה" (של ברזל), בין קליפה לקליפה, בין מילה למלה, בין מרוצה (מרוץ) ובין מרוצה (ששבעה רצון), בין ארוכה לארוכה, בין כתובה לכתובה, ועוד ועוד. איך נוכל לבאר לתלמיד את סיבן ההפרש בדגש שבין תיבות כגון אלה. אם יהיה הכתיב שווה? כתיב כזה יהרוס את כל הסכימא להבנת מבנה הלשון: השורש, הגזרה, הבניין והמשקל. איך נוכל אפוא למסור לתלמיד את מושגי היסוד בדקדוק העברי?

לכאורה טענות כדרבונות. אבל לכשנתבונן בהן נראה שאין בהן שום יסוד של ממש. זוגות כאלה של דגושים ובלתי דגושים יש לנו בעברית הרבה מאוד:

הצדקה (צידוק) / הצדקה (והחסד)
 משנתו (תורתו) / משנתו (שישן)
 יטעו (טעות) / יטעו (נטיעה)
 נצלו (באש) / נצלו (שעת כושר)
 חולצה (כתונת) / חולצה (מן הסכנה)

בכל הזוגות האלה — הראשונות בלי דגש והשניות שכנגדן בדגש, והכתיב אחד והניקוד אחד — אם כן מפני מה כאן דגש וכאן אין? שום תירוץ מתורת התנועות לא יועילנו כאן: בשתייהן כאחת התנועה קטנה. ויש דוגמות כאלה לעשרות ולמאות. איך נבאר את ההבדלים האלה בדגש לתלמידים?

על כורחך אתה רואה, שתורת התנועות — אם להסברת מבנה הלשון, הרי היא משענת קנה רצוץ. מורה, שרוצה לבאר

את תורת הדגש, חייב לשכוח את תורת התנועות הגדולות והקטנות, ועליו להיזקק להסברים אחרים כל עיקר, למשל:

דגש בתחילת השורש

- (1) אחר ה הידיעה חובה לבוא דגש, כגון הצדקה (והחסד) כנגד הצדקה (בניין הפעיל).
- (2) אחר מן) חובה לבוא דגש, כגון משנתו (מן שנתו) בניגוד למשנתו (תורתו, משורש שנה, נחי ל"ה).
- (3) לפני עתיד נפעל חובה לבוא דגש, כגון אנשא (כנגד: אנושי), אלקח (כנגד: אלהים) וכד'.
- (4) חסרי פ"נ מחייבים דגש: יטען (בטיעה) כנגד: יטען (טעות, נחי ל"ה);

דגש באמצע השורש:

- (5) בנייני פיעל-פועל-התפעל מחייבים דגש, נצלו (שעת כושר) כנגד: נצלו (באש); חולצה (מן הסכנה) כנגד: חולצה (כתונת); מרוצה (שבעת רצון) מרוצה (מרוץ); כך היא דרך הבניינים ה"כבדים" = "הדגושים".
- (6) גזרת ע"ע מחייבת דגש; נשמות (שממה); כנגד נשמות (נפשות); מחילה (חלל) כנגד מחילה (מחל) וכד'.

דגש בסוף השורש:

- (7) ארוכה כנגד ארוכה, כתובה כנגד כתובה—כלומר, יש קבוצת שמות שהעיצור השלישי שבשורשם מחייב דגש.
- (8) אלה, אלו, המה, הנה; שמה, ימה, למה — שבע מלות-רמז מלעיליות שיש בהן דגש.

(9) תראנה (אותה) / תראינה (הן) ; תשמרנו
 (אותו) / תשמרנו (אותנו) ; שמרתו (אותו) / שמרתם
 (אותם) ; כלומר יחיד בדגש וריבוי בלי דגש.

הנה אפוא 9 הסוגים בעברית המחייבים דגש : דגש
 שבתחילת השורש (סוג 1, 2, 3, 4), שבאמצע השורש (סוג
 5, 6), שבסוף השורש (7, 8) ושאחר השורש (9) — והיא כמעט
 כל תורת הדגש (החזק) על רגל אחת. מורה, שימיין את החומר
 כך, שוב לא ייזקק לתירוצי הבל מתורת התנועות הגדולות
 והקטנות. הסוגים האלה מחייבים דגש, מפני שכך מתחייב מן
 הבניין, המשקל, הגזרה והשורש. אין כאן עניין לתורת הניקוד,
 אלא לתורת הצורות. היעדר דגש עלול לשנות במשמעות, כפי
 שראינו בזוגות הנ"ל. ובכן כדי להתאמן בחוקי הדגש הכרח
 לדעת קודם, מהו השורש, הגזרה, הבניין והמשקל, אבל אין כל
 הכרח לדעת לא תורת התנועות, וכל שכן לא שום חוקי כתיב.
 יכול אתה לכתוב את כל התיבות הללו כתיב מלא שבמלא,
 אבל את הדגש שלהן צריך לנמק נימוק מורפולוגי בלי כל זיקה
 לכתיב: הבניין הוא המחייב את הדגש, הגזרה מחייבת,
 המשמעות מחייבת — ולא ההברה מחייבת, ולא התנועה ולא
 הכתיב.

בגישה כזו נצטרך למחוק מתוך שיטתנו את השגרה
 הנפסדת, שפשטה בכל ספרי הלימוד, "שאחר תנועה קטנה בא
 דגש". ההפך הוא הנכון: לפני דגש באה תנועה קטנה. וכבר
 העיר על כך דויד ילין בדקדוקו ע' 117: "המורים צריכים
 לזכור, כי מבטא הדגש החזק היה קבוע בלשון מאז ומעולם...."

סוג התנועה שלפני הדגש החזק הוא המסובב מהדגש הזה ולא הסיבה למציאותו. אך לדאבון טרם חזרו דבריו לספרי הלימוד ולהכרתם של מורי דקדוק. הדגש יסוד מורפולוגי הוא, ואותו צריך להסביר תחילה. וכדי לבארו חובה להתחיל בתורת הבניין, המשקל, השורש והגזרה, אלה ארבע הרגליים, שרק על גביהן אפשר לערוך את שולחן הדקדוק לבל ימוט. לא ייתכן לגשת אל תורת ההברות בלי להתבסס היטב בתורת הצורות תחילה.

תורת הדגש — והכתיב

ספרי הלימוד צריכים אפוא שינוי נחרץ בהגשת החומר. אפשר להקנות בקיאות גמורה בכל תורת הצורות (ובתוכה כללי הדגש כנ"ל) בלי לייגע את המוח בתורת התנועות והניקוד*. רק אז יתברר לתלמיד, שאין הדגש קישוט בלבד, אלא אבר מגוף הלשון. רק אם נשלב את תורת הדגש בתורת הבניין והשורש, נצליח למסור לתלמיד את העקרונות שבמבנה הלשון — ובלי שים לב לכתיב, שיוכל להיות מלא שבמלא.

שינוי השיטה בהרצאת החומר בדרך כזו יוכל לאפשר לנו לכתוב את ספרי הדקדוק עצמם בכתיב מלא עם ניקוד מלא החל מן הכיתות הראשונות. משעה שנשתחרר מטורחה ומיגיעה של תורת התנועות — שוב אין טעם להיצמד אל כתיב חסר, שאין בו שום תועלת מתודית.

---

* כותב הטורים האלה יש עמו בכתובים ספר לימוד רחב מידות

ושמו "מבטא וניקוד", והוא ערוך ברוח זו.

את הדגשים כמובן לא נבטל. אדרבה, נמשיך לסמנם, וביתר הבלטה, אלא שלא נבארם עוד על פי תורת התנועות וההברות — שיטה שלא הצליחה ולא תוכל להצליח לעולם — אלא על פי שאר הענפים שבתורת הדקדוק. כל בניין וכל גזרה וכל משקל יש לו טעמו ונימוקו לחייב דגש — וסמה מכאן תנועות גדולות וקטנות או כתיב מלא וחסר; את המוקש הזה צריך לטאטא מבית הספר ולהסיר מכשלה מתחת ידנו.

חסידי הכתיב החסר נתרגלו לטיפוס מסוים של ספרים מנוקדים ומשום כך אינם יכולים לדמות בנפשם טקסט מנוקד שכתיבו מלא. יקחו נא בידם ספרי פיוטים או משניות מימי הביניים ויתבוננו בדוגמותיהן המובאות בסוף החוברת כאן ויראו כמה טבעי הדבר. או יעיינו בעיתון לועזי של זמננו, כגון איטלקי: גם בלשון זו יש דגשים, ואת כפל ההגה מסמנים בכפל אותיות — היעלה על דעתו של מורה איטלקי להשמיט את סימני התנועות מפני הדגש? על קברים מתקופת ר' יהודה הנשיא בבית שערים נמצא תואר־הכבוד כתוב מפורש „ריבי“, וגם בנוסח היווני Ribbi (ואגב דרכנו, גם הגייה זו נשתמרה בפי כמה עדות עד היום הזה); אין דגשות הבית מונעת אפוא מלכתוב יו"ד בעברית כמו i בלועזית. דגש צורך לעצמו, וכתיב מלא צורך לעצמו, ואין אחד מבטל את חברו.

במה כתיב מלא „מפריע“

גם אי אפשר לטעון טענה מתודית אחרת, ש„הכתיב המלא מפריע בהכרת השורש“. תקלה זו אי אפשר למנוע בין כך ובין כך. הלא הכול מודים, שצריך לכתוב „שומר“, „שמור“

— מלא ו"וים בתוך-תוכי השורש, ואם כן, במה "שומר" גרוע מ"שימר"? להכרת השורש צריך דרכים אחרות. מן הכתיב אין לכך שום סיוע, אלא אם כן נחדש את הכתיב הקונסוננטי מימי הצידונים: בלי שום אימות הקריאה (א, ה, ו, י) לעולם, רק אותיות השורש בלבד. כלומר, לצורכי המתודיקה, בשביל לבאר את השורש לתלמידי בית הספר עלינו להחזיר את גלגלי הכתיב 3000 שנים לאחור, כפי שהוא מצוי חרות בסלע שבתעלת חזקיהו — היש מורה בארץ, שסבור כך בכובד ראש? ואם אין טעם לאבסורד כזה, מדוע תלמיד בכיתה א' צריך לכתוב "דבור" מלא ו"ו וחסר יו"ד? וכי רק היו"ד מפריעה מלהכיר את השורש והו"ו אינה מפריעה? מורה, שרוצה להסביר את המיכאניקה של השורש, ידגים זאת בשמות עצם (כגון "דבר" וכד'), ואין זה צריך לכבול את הידיים מלנהוג ו"וים ויו"דים להקלת הקריאה.

הקלת הקריאה — שהיא תכלית כל התכליות בעצם המצאת האלפבית (אחר מיני כתב אחרים, קשים ומסובכים) — תכלית זו אוהבי הכתיב החסר נוטים לשכוח. חיסורי ו"וים ויו"דים מערימים לפני הקורא אבני נגף והופכים את מלאכת הקריאה למלאכת ניחושים. אילו הנהגנו כתיב מלא מכיתה א', היו תלמידינו מגיעים להישגי מהירות בקריאה זמן רב קודם; כלומר, לא ליתר מהירות בתפיסת האותיות והשורש, אלא לבטיחות ההבחנה בין מלים דומות ולהסרת הספקות שבמשמעות.

ואין צריך להזכיר, כמה גדול נזקו של כתיב חסר במסירת מלים לועזיות. מי שמאזין ל"קול ישראל" ושומע,

כיצד כמה מצעירי הקריינים והקרייניות מסרסים מלים נכריות וגם שמות פרטיים, הוא יבין, מפני מה רוב לעג וקלס נשפך עליהם מדפי העיתונים. אבל בעצמו של דבר מה חטאו הקריינים? לא אשמתם היא אלא אשמת העורכים ומגישי החומר בכתב המונעים מהם ו"וים, יו"דים ואל"פים, הם המכשילים את קוראיהם, ומה הקריינים כי נלין עליהם? פולחן הכתיב החסר הוא המעטה עליהם בושות וכלימות בגמגומיהם.

הטענה שכתוב מלא "מפריע" בגודש הו"וים והיו"דים — כולה הפך מן האמת. חיסורם מפריע, ולא ריבויים.

ניקוד חלקי

קשה לתפוס, מדוע חייב עיתון עברי מנוקד לילדים, או למבוגרים כגון "אומר" או "המתחיל", או שאר כל ספרים מנוקדים — להשמיט את אימות הקריאה. מנהג זה יש בו נזק חמור ביותר להדרכת אדם בלשון. למשל, עיתון "המתחיל" מנסה כפעם בפעם לתת ניקוד חלקי כדי להדריך את קוראיו בקריאה בלתי מנוקדת, והנה מתלאה: אותה תיבה, כגון "דיבור" שבשורה הקודמת נדפסה בלי יו"ד (בגלל הניקוד) — עכשו אינה יכולה לשנות את כתיבה ולהכניס יו"ד: הרי לא ייתכן שתיבה אחת תשתנה בכתיב שלה משורה לשורה. גם זה אחד האבסורדים, שהגענו אליהם בשיטת הכתיב החסר: עיתון, שכל עיקרו נועד להדריך את לומדי הלשון, אינו מסוגל להדריך בכתיב.

תורת כתיב שאין בה קבע — אינה תורה
 חובה חיונית ודחופה על כל העיתונים המנוקדים
 והספרים המנוקדים להנהיג את הכתיב המלא לפי הכללים
 שקבע ועד-הלשון בשעתו — ועם ניקוד מלא*. כל תיבה
 ותיבה צריכה שתינתן לה צורה קבועה ככל האפשר, ויהא
 האזרח בישראל מתרגל ומתאמן בכתיב שלה החל מכיתה א'
 ועד זקנה ועד שיבה, למן ספר מנוקד ועיתון מנוקד ועד ספרות
 רצינית ביותר, למן השלטים שברחובות ועד לתעודות
 שבמשרד, למן השיר שבגן הילדים ועד לפיוטים ולשירה
 החדשה.

אין לך דבר בריא במלאכת הכתיבה מלהתרגל בצורה
 קבועה החל מגרסת הינקות, ואין לך דבר חולני בתרבות
 הלשון כתוהו ובוהו הזה השורר בימינו, שכל אחד פוסק לו
 כתיב כטוב בעיניו. הנה למשל מי שרצה להתקבל לפקיד
 ב"סולל בונה" — מיד היו מדריכים אותו במחלקת החשבונות
 לאמור: "אצלנו ב,סולל בונה' כותבים, קופה' בלי וו" —
 גזרה מלפני הנהלת החשבונות ואין להשיב! מוסד אחר

---

* הכתיב המלא, שהמליץ עליו ועד-הלשון בשעתו, נקרא אמנם
 "כתיב חסר-ניקוד" (ר' "לשוננו" טז 82, וכן שמו של קונטרס ט של
 לשוננו לעמ'). אבל אין כוונת השם הזה לחרוץ ולקבוע הלכה שכתוב
 מלא ה כ ר ח לו להיות "חסר-ניקוד", אלא בא השם לציין "עו ב ד ה"
 הנהגת כמה דורות ("לשוננו" יא 233 ד). לא באו אפוא אותם הכללים אלא
 לקבוע שיטה בכתיב המלא הנהג בומננו בלי ניקוד, אבל לא לא סו ר
 את צירופו עם ניקוד.

בישראל, כגון מוסד ביאליק, פוסק לו כתיב אחר; זה נשמע לכתוב של האקדמיה, וזה אינו נשמע; זה כותב "תוכנית", וזה כותב לו "תכנית". וכן הוא בבתי הספר. ריגר וארנון מייצעים החל מכיתה ז' "להתיר את הרצועה", אבל "רק במידה" — ובכן הכול תלוי במידת הרצועה של המורה, ונמצא זה מתיר וזה אוסר. ועוד המבוכה הזאת עתידה להימשך עד אין קץ. הישוער מצב כזה באומה בת תרבות?

באותו מדריך לכתוב מאת ריגר וארנון המצוטט בתחילת דברינו נאמר (בסעיף 5): "ללמוד כתיב חסר יש גם ערך פדגוגי-דיסקיפלינרי, באשר הוא מקנה משטר והקפדה בשמוש הלשון שבכתב". אבל מה ערך דיסקיפלינרי לכתוב, שאינו מחייב אלא עד כיתה ז' יסודית, ואחרי כן מתחילים "להתיר את הרצועה", ובהדרגה? היכן הדיסקיפלינה? ועוד לפני התרת הרצועה הלא אנו בעצמנו נותנים בידי התלמיד ספרים, עיתונים וכל סוגי חומר מודפס בכתוב אחר, שונה מזה שהוא לומד. ואם כן הרי אנו בונים והורסים כאחת, ומה ערך לכל הדיסקיפלינה שאינה דיסקיפלינה כלל?

מסקנות

עינינו הרואות, שכל אותו פיגום מלאכותי של כתיב חסר, שעליו אנו משעינים את שיטת הלימוד בבית הספר — כולו רעוע מיסודו ההיסטורי-מדעי והמתודי כאחד והוא מט לנפול. אין עוד כל דרך להתחמק מהכרעה. ובית הספר חייב להיות ראשון במכריעים ולא אחרון, עליו להכשיר אורח לחיים ולתת בידיו את כלי התרבות הראשון במעלה: את מלאכת

הכתיבה. הכשרה זו חייבת להתחיל מראשית הצעדים שבבית הספר היסודי, למן כיתה א'. כל טקסט, כל כתובת, כל ספר, כל עיתון — מנוקד ושאינו מנוקד — הכול חייב להתנהג בכתיב אחד ואחיד, כתיב מלא ביותר כהוראת האקדמיה ללשון, ואולי אף בתוספת כמה אימות קריאה בכל מקום שיש חשש מאי הבנה וכפי שייקבע. אם נחליט לנהוג כן, ייפתרו כל הקשיים, שאנו מתלבטים בהם בזמננו לשווא:

(1) כתיב מלא למתחיל יחיש את לימוד הקריאה הנכונה ויפטרנו מניחושים.

(2) לא יהיו עוד שתי תורות בכתיב, אחת בבית הספר ואחת בחיי יום-יום, אלא שיטה אחת בכל מקום.

(3) מנהג זה יאפשר לעבור בהדרגה מניקוד שלם לניקוד חלקי ועד להיעדר ניקוד — בלי לשנות את הכתיב במאומה. דבר זה יש לו חשיבות חיונית גם בעיתוננים המנוקדים ניקוד שלם וחלקי במעורב, שלא יצטרכו לשנות את הכתיב משורה לשורה. הניקוד יהיה יסוד חולף ועתיד להישכח, אבל הכתיב דרוש יום-יום ויהיה יציב ומגובש.

(4) תורת הדגש החזק תופקע מתחום הניקוד והתנועות ותשולב בתורת הצורות, ששם מקומה הראוי באמת. בכך תיפתר בעיה מתודית בהוראת הדקדוק.

(5) תורת התנועות הגדולות והקטנות — שכיום אין לה שום יסוד של ממש במבטא — תוכל להידחות עד לאחר תורת הצורות (או להידחות מן הלימוד בכלל), ולא יהיה בכך שום נזק מעתה. לימוד הלשון ישתחרר ממעמסה מיותרת.

נספח

לקט דוגמות של כתיב מלא עם ניקוד

מתוך סדר טהרות, כתב יד (ממאה 11 ?) בספריית פארמא שבאיטליה,
על פי הדף שהדגים גולדברג בהקדמתו למסכת אהילות ע' כה :

אמ' ר' טרפון: אַקפח אַת בני שזו הלכה מקופחת, ששמע
השומע וטעה, שהאיכר עובר והמרדע על כתיפו והאהיל צדו
אחד על הקבר, וטימא והו משם כלים המאהילין על המת. אמ' ר'
עקי: אני אתקן שיהא דברי חכ' קיימין ויהא כל המיטלטלין
מביאין את השומא על אדם הנושאן בעובי המרדע וגו' (אהילות
טז א).

מתוך ספר המשניות המפורסם בהידורו ובקדמותו, מעובונו של
פרופ' דויד קאופמאן (צולם והודפס ב-1929) :

הזוג והענבול חיבור. כוש שלרובן לא יזה לא על הכוש ולא
על הפיקה, ואם היזה מזהה. שלפישתן חיבור. עור שלעריסה
שהוא מחובר לפיקות חיבור. המלבן אינו חיבור לא לטומאה
ולא לטהרה (פרה יב ח).

אונקלי שלדרגש טמאה ושלניקליטים טהורה, שלשידה
טמאה ושלאקון טהורה, שלשולחן טמאה ושלמנורת העץ טהורה.
זה הקלל, המחובר לטמא, המחובר לטהור טהור, וכולם
אסא אחת בפני עצמן טהורות (כלים יב ב).

גץ שיצא מתחת הפטיש ויצא והיזיק, חייב. גמל שהוא טעון

פִּישְׁתָּן וְעוֹבֵר בְּרִשּׁוֹת הָרָבִים, וַיִּכְנָסָה פִּישְׁתָּנוּ לְתוֹךְ הַחֲנֻת וְדַלְקָה
 בְּנִירוֹ שֶׁל־חֲנוּנֵי וְהִדְלִיק אֶת הַבִּירָה, בְּעַל הַגָּמַל חָיִב. הִנִּיחַ הַחֲנוּנֵי
 אֶת נִירוֹ מִבְּחוּץ, הַחֲנוּנֵי חָיִיב. ר' יְהוּדָה אָמַר בְּנֵר חֲנוּכָּה פָּטוּר.—
 מְרוּבָּה מִיַּד תִּשְׁלֹמֵי כָּפַל מִמִּידַת וְגו' (בבא קמא סוף ו).

שלא ככ"ר פארמא כ"י קאופמאן יש בו הפרש של זמן בין הסופר
 שכתב את האותיות ובין הנקדן. גם בכ"י זה סימני ה"ק"יבוצ" — מועטים
 מאוד, מפני שהכתיב רובו ככולו מלא ו"וים. רק במקצת מקומות, ששכח
 הסופר לכתוב ו"ו, מצא לו הנקדן שעת כושר להשלים ולסמן "ק"יבוצ".
 גם החירק נכתב מלא, אף שלא תמיד, ואין שיטה בדבר.

והרי קטע מתוך סידורו של רב סעדיה גאון. זה אחד הטפסים
 המעטים והקדומים של סדר תפילות, שנוקד כולו ניקוד סברני מדוקדק.
 יש בו גם תחינות ופיוטים משל הגאון, והנה כמה שורות :

... וְלֹא נִפְרָנוּ * בְּכָל הַתּוֹכָחוֹת אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלֵינוּ, וְלֹא
 הוֹעִיל לָנוּ כָּל הָאֲזֹהָרוֹת אֲשֶׁר הוֹזְהַרְנוּ. וְאַתָּה יְיָ חֲשַׁבְתָּ לְצָרוֹךְ
 סִינְנוּ וְלִהְסִיר בְּדִלְנוּ, וְלִהְתֵּם אֶת טוּמְאוֹתֵינוּ מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן הִגְלִיתָנוּ
 וּבְגוֹיִם זְרִיתָנוּ. וּבִשְׂאוֹן מִי הַמַּלְכוּיּוֹת צוּלְלָנוּ, וּכְהִתְנֶךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ
 כּוֹר בְּאֶשׁ כֵּן נִתְכָּנוּ. וּכְמוֹץ הָרִים כֵּן רוּדְפָנוּ, וְעוֹנֵינוּ כְּרוּחַ יִשְׂאוּנוּ.
 וְלֹא מְקוֹצֵר יָדְךָ יְיָ לֹא הוֹשַׁעְתָּנוּ, וְלֹא מְכוּבֵד אֲזַנְךָ לֹא שָׁמַעַתָּ
 אֶת תְּפִלָּתֵנוּ, כִּי אִם וְגו' (ע' ע"ח 13—20).

אמנם יש כתבי יד ישנים למדי, המקפידים לנקד בתנועה קטנה כ"ר *
 למרות הו"ו: כולנו מסובין וכד', ועל סמך אלה "תיקן" כך ישראל

* כמשקל נוֹלְדוּ (דה"א 8), שהיא לשון המשנה בניקוד בבלי ובמבטא
 יהודי תימן עד היום הזה.

** כגון כה"י (מאה 10?) שבספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, כה"מ.

דוידון גם את סידורו זה של רב סעדיה גאון במהדורתו המודפסת ; וכן עשה גם זולאי בפרסמו את פיוטי ינאי. אבל צריך לזכור, שהיו וישנן עדות בישראל, ההוגות שורק קצר באיכות מיוחדת (ü), ולכן לא יפלא, שהיו נקדנים, שראו צורך ליחד לה סימן מיוחד (ü=ֿ). אבל הטברנים, שהגו שורק=קיבוץ באיכות שווה, לא הוצרכו לכך, וכשם שניקדו את הו"וים במקרא : כולם יסובני (ירמ' לא34, תה' מט6 וכד', ר' למעלה ע' 10), אף כך היו מנקדים בהגדה כולנו מסובין, ולא ֿו. בדבר הזה הגיעה השעה, שנחזור אל הניקוד הטברני כפשוטו וכמקורו. ולא נכפה עליו תיאוריות שאינן בו.

לסיכום, עורכי עיתונים מנוקדים וספרים מנוקדים בזמננו ראוי להם ללמוד מכתבי יד כאלה ולא לחסר ו"וים ויו"דים מפחד הניקוד. הכתיב המלא של האותיות הוא עיקר והוא חובה, אבל הניקוד — טפל ורשות. הכול כותבים וחייבים בדיעת כללי הכתיב המלא ובשמירתם, אבל לא הכול מנקדים. אפשר להוסיף על האותיות ניקוד מלא או מקצת או מועט, או שלא לנקד כלל ; גם אפשר לקצץ בשחא נח ולבטלו**, כשם שקיצצנו בסימני הרפה ובסימון השי"ן הימנית וכד'. אבל דרך הכתיב הכרח שתהיה אחת, סלולה וקבועה לכל אדם ולכל גיל ולכל טקסט (חוץ מספרי תנ"ך). בלימוד הכתיב אין מקום להוראות-שעה, לפשרות ולדירוגים מכיתה לכיתה, לכפיית חומרות בראשונה ול"התרת הרצועה" קמעה-קמעה, אלא לומדים אותו מלא החל מכיתה א' שלא על מנת לשנותו.

* ילון, קונטרס לענייני לשון, א 76 הע' 56 ; דמתי, שם ב 8.

** ר' מאמריי ב"הד החינוך" : פורענות הניקוד בבתי הספר, תשי"ז חוב' כג מ מג ; ועכשיו : להסיר מכשול בהוראת הניקוד, תשי"ט חוב' לו.